

Tuleb ingel ja puudutab vett

Artur Alliksaar 100

Konverents 14. ja 15. aprillil 2023

Kava ja teesid

Artur Alliksaar 1960. a. EKM EKLA, A-37:7073.

Tartu Ülikooli eesti kirjanduse õppetool
Eesti Kirjandusmuuseum

Tuleb ingel ja puudutab vett

Artur Alliksaar 100

Konverents 14. ja 15. aprillil 2023
Eesti Kirjandusmuuseumis ja
Tartu Ülikooli Raamatukogus

Kava ja teesid

Tartu
2023

Koostanud ja toimetanud Arne Merilai ja Brita Melts

Esikaane kujundanud Asko Künnap

Motiivid: Ilmar Malin, Artur Alliksaare portree. Poeet. 1973–1975

Küljendanud Tiia Ilus

Konverentsi korraldajad: Arne Merilai, Eve Annuk, Kristi Metste,
Joosep Susi, Morten Made

Täname Tartu Ülikooli, Eesti Kultuurkapitali, Eesti Kirjandus-
muuseumi, Tartu linna ja Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakonda

ISBN 978-9916-27-174-2

© Autorid 2023

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ee

182

Staatalis-estaatilist

Tõelised on inimõhked.
Et taha need, just need, tuu-
tada ühtel' tead.

Kendos valitseb püramatu
veeduse võrasta seadus.
Kui teab, võitleas, see halb on!
Kõik püüvaloogide jonnid
kõneldamine on mitte
kõnnust lahendata,
Võime taimeõhku, prop-
gandas + rääkida!

Sjal õõsel sünnib kusagi
/ mõni suur idee
Kõik kaamesti sünnib see
~~Meie~~ Mahendavad mõtted
nõrgused läbi midamest süguse
nõrgusest läbi lehtede
lehter.

Sjal laul saab alguse
looduse laadest
Et nõrga tuda reaktiiv
pole nõrga sellel' /
nõrgete mandeet /
Hõrga õhtu / aeg
ja nõrga / aremine.
Hõrga nõrga / nõrga
võime, et sellele nõrga / nõrga.

Staatis-ekstaatis-pragmatilisi korrelaate, mis annavad mõnedest asjadest ülevaate

Imelikud on inimõtted, kui tõelise taide hing on virgumas.
Ei taha nad, jultunud, tunnistada ühtki tõket.
Nendes valitseb piiramatut vabaduse võrratu seadus.
Mõnede arvates on see halb.
Isegi piirivalvevägede garnisoni suurendamine ei aitaks
küsimust lahendada, vaimse taimtoitluse propagandast rääkimata.
Ei lakka linnud laulmast ega hobused hirnumast, veetagu
traktaate või traktoriga kokku.
Kes ei taha kitse lüpsata, lüpsku sokku.
Ainult ärgu ta sundigu kedagi sokupiima jooma ja sellele
veel rohkel arvul kiidulaule looma.
Igal ööl sünnib kusagil mõni suur idee, kuigi enamasti
sündides sureb see.
Miks mured ei sure?
Mahendavalt nõrguvad mõtted läbi südamete sünguse nagu õiemesi
läbi lehtede lehtri.
Iga laul saab alguse looduslikust loomutarbest.
Et kirjutada kantaati, pole vaja kelleltki kerjata mandaati.
Sõna on granaat, mis lõhkeb läbi loidusse hoidujate kobava
ja logiseva loba.
Kes tahab sõna vastu sõdida millegi muuga kui sõnaga, peab
olema vägevalt jabur.
Suured kutsumused ja kiindumused on sirgjoonelised ja hulljulged.
Just sellepärast ongi mõtet elada.
Ühed kirjutavad tule ja kirega, teised tumeda tindi läpatund nirega.
Muidugi peab püüdlema seda, et iga suleproov oleks tuleproov.
Ei ole suurema löbu pinget kui laul, mis ei otsi odavat otstarvet.
Istutakse lihtsalt paati ja purjetatakse avamerele.
Sõidetakse võimalikult kaugesse randa, et alles hämarasse
randa kinnitada kanda.
[---]

Artur Alliksaar. Päikesepillaja. 9. tr. Tartu: Ilmamaa, 2022, lk 91.

KAVA

14. aprill EESTI KIRJANDUSMUUSEUM

11.00

Tervitused:

Haridus- ja Teadusministeerium. **Tõnis Lukas**

Tartu linn. **Urmas Klaas**

Eesti Kirjanike Liit. **Berk Vaher**

Eesti Kirjandusmuuseum. **Piret Voolaid**

11.20–12.50

Karel Leet Marginaale Eesti tõkeloo allikaile. Artur Alliksaar ja Rainer Maria Rilke – tõsiasju ning oletusi

Margit Möistlik Artur Alliksaare elu lugu: müüt, faktid ja hämaralad

Kristi Metste Lisandusi Linda Alliksaare lähemaks tundmiseks

12.50

100 pühendatud sõna

Artur Alliksaare näituse avamine

Näituse koostanud **Kersti Teenu**

Tutvustab **Kristi Metste**

SIRUTUSPAUS

13.20–14.30

„Ahvid ei ole sugugi nii suured banaanisõbrad, nagu loomaaia direktress värisedes valetab.”

Vestlusring luuletuskogust „Olematus võiks ju ka olemata olla”

Rahel Ariel Kaur, Lisanna Lajal ja Morten Made

15. aprill TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

11.00

Tervitused: **Paul-Eerik Rummo**. „Oo!”

Eesti kirjanduse rahvusprofessor. **Arne Merilai**

11.15–12.45

Maria-Kristiina Lotman, Rebekka Lotman, Mihhail Lotman
Häälikuinstrumentatsioon eesti luules Artur Alliksaare näitel

Hasso Krull Varjude poetika

Tiit Hennoste Vabastaja Alliksaar

KOHVIPAUS

13.00–14.00

Ulmeline Alliksaar

Vestlusring näidendist „Nimetu saar”

Andrus Org, Riina Oruaas, Jaak Tomberg ja Joosep Susi

LÕUNA

15.30

Viiu Härm Artur Alliksaare „Õhtute kollane tolm”

15.45–17.15

Arne Merilai Artur Alliksaare alliteratiivsed arhetüübid

Guntars Godinš Kuidas tõlkida tõlkimatut Alliksaart?

Mart Velsker Artur Alliksaare pühendusluuletused

ÜLIKOOLI KOHVIK

18.00

Õhtu õhtute eel. Koosviibimine (seatuile ja kutsutuile)

Viivi Luik. Kuldne kroon

Ansambel **Naelravi.** Laulud Artur Alliksaare, Jaan Kaplinski ja Vahur Afanasjevi tekstidele

Mitu Alliksaart. Luulekava

Viivi Luik, Guntars Godinš (läti ja eesti keeles), **Enn Lillemets, Arne Merilai** ja nooremad

„Oo!”

Kui ükskord ammu hallil – ja ikka tõesti kohe päris kole hallil – ajal tekkis habras tõenäosus, et õnnestub ametlikult ja avalikult välja anda kasvõi väikegi kogumik Arturi luuletusi (postuumselt küll paraku), siis usaldati selle koostamise väga austav ülesanne mulle.

Raamatule muidugi tuli ka nimi panna. Päevade kaupa Arturi käsi-kirjade seas, nende innustavas õhkkonnas viibides kujunes mul kange tahtmine panna raamatu pealkirjaks „Oo!”. See on ühe ta toreda luuletuse nimi. „Keegi joodeldab soodes. / On need rõõmu- või valuhood?” ja nii edasi pikkade oo-de kantuna, et lõpuks jõuda hämmastunud küsimuseni: „Loodus lubas meile ainsa hetke. / Miks te laete talle oma pooltooreste vooruste hingesooniva koorma?!”

Oo.

Aga ma muidugi mõistsin, et Aini (Kaalepi) soovitud „Olematus võiks ju ka olemata olla” – niisamuti ühe toreda kompositsiooni pealkiri – on sellel silmapilgul õigem mõte. Silmapilgul, mil tegelikult ju vägagi olemasolev, enam kui olemasolev, luuletaja Artur Alliksaar on laiema üldsuse teadvuses veel tõesti enam-vähem täiesti olematu. Ses olukorras kõlas „Olematus võiks ju ka olemata olla” kui programm. Selle justkui liiga alandlik ja ettevaatlik kõla („võiks ju ka...”) osutub petlikuks, kui lugeda kõiki neid kõhklematuid luuletusi endid, kaasa arvatud seda, millelt pealkiri laenatud.

Tänaseks on Alliksaare olematus igas mõttes olematuks saanud. Täna saab igaüks iga tema sõna juures, iga mõtte juures temast, hüüda oma südames: oo!

Paul-Eerik Rummo

Aprill 2023

Marginaale Eesti tõkeloo allikaile

Artur Alliksaar ja Rainer Maria Rilke – tõsiasju ning oletusi

Karel Leet

Eesti kultuurilukku on jäänud mitmeid omapäraseid tõlkesahinaid ehk teatud teoste eestindamisega seotud eriilmelisi kuuldusi ning nendega haakuvaid küsimusi: nt Marie Underi mõte tõlkida Antoine de Saint-Exupéry „Väike prints”,¹ Anna Ahmatova luule vahendus Betti Alverilt, Artur Alliksaare kavatsus tõlkida Rainer Maria Rilke „Sonetid Orpheusele”² ning Lennart Meri plaan eestindada Alexandre Dumas’ „Krahv Monte-Cristo”. Underi kavatsust ei kiputa mäletama, Alveri eestindused on nüüdseks üles leitud ning trükivalgustki näinud,³ Meri puhul on pereringist kuulda olnud, et tõlge jäigi tegemata.⁴ Ent kõik eelnev näib kahvatuvat selle ees, kuidas Alliksaare Rilke-tõlgetesse on suhtunud ootuspäraselt ja enesestmõistetavalt, ehkki nende olemasolu pole seni suudetud veenvalt tõestada.⁵

Ettekanne tugineb Eesti Kirjandusmuuseumi kogudele, rõhuasetusega Eesti Kultuuriloolisse Arhiivi jõudnud materjalile (ennekõike Artur Alliksaare fondile nr 316), Alliksaare pärijate valduses olevale perekonnaarhiivile, Eesti Rahvusringhäälingu arhiividele ning Eesti Rahvusraamatukogu, Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli bibliograafilistele andmekogudele, Tartu Ülikoolis kaitstud diplomitöödele, erasisikute

-
- 1 Vt Juhan Kokla, Juubelivestlus poetessiga. – Stockholms-Tidningen Eestlastele 27. III 1953, lk 9.
 - 2 Artur Alliksaar Eino Lainvoole 9. I 1957. Vt Sõna on mu kirg ja nõrkus. Artur Alliksaare laagri- ja asumiskirju. II. – Akadeemia 1990, nr 2, lk 374.
 - 3 Akadeemia 2006, nr 6, lk 1202–1207.
 - 4 Vt Rainer Kerge, „Uudishimu ei jätnud Lennart Merit elu lõpuni maha.” Poeg Mart Meri meenutab iga kümnendit isa elust. – Õhtuleht 27. III 2019, lk 10.
 - 5 Vt Leo Metsar, Mälestuskilde Artur Alliksaarest. – Keel ja Kirjandus 1988, nr 1, lk 49; Sirje Olesk, Kaks vaimukaaslast eri aegadest. Valik Ain Kaalepi ja Nigol Andreseni kirjavahetusest aastatel 1965–1975. – Tuna. Ajalookultuuri ajakiri 2007, nr 4, lk 115.

(Karel-Iko Leet, Paul-Eerik Rummo, Urmas Vadi) kogutud enamjaolt avaldamata materjalidele ning muule, mis juba ka ilmuda on jõudnud.

Ettekanne visandab tõlkekirjanduse olukorra Nõukogude Eestis u 1950. aastate lõpust kuni 1960. aastate keskpaigani, tehes üksikuid kultuuriloolisi põikeid nii varasemasse kui ka hilisemasse aega, sidudes tõlkimise kui kohanemise noores vabariigis sündinud ning siin enamjaolt enne Teist maailmasõda alg- ja keskhariduse omandanud põlvkonna saatust kujundanud muutustega.

Kõige põhjalikumalt võetakse küll vaatluse alla Rilkega seotud küsimused Alliksaare elu- ja loominguuloo kontekstis, kuid nii-öelda rilke-likkuse otsimise asemel kaardistatakse, mida selgepiirilist Alliksaar teadis, kavatses ja suutis teoks teha, nii nagu see on jäädvustunud eelkõige tema enda üles- ja ümberkirjutustes, tõlgetes, kirjavahetuses ja algupärases luules, aga ka mujal.

Artur Alliksaare elu lugu: müüt, faktid, hämaralad

Margit Mõistlik

1. Sissejuhatus

- Diletandi tee Alliksaare juurde, abiks „juhuse judisev jänes” – miks, millal, kuidas?
- Müüt ja „ankeedivead” – segadused koolitee, hariduse, Saksa sõjaväe, Euroopa turnee ümber.
- Faktid ja nende allikad: onutütre Vilma Piibemani mälestused, arhiiv, seni ilmunud trükisõna ja netimaterjalid.

2. Elu lugu

- Perekond – noppeid isapoolsest suguvõsast. Alliksaar oleks justkui eksisteerinud väljaspool aega ja ruumi, aga ka temal olid ema, isa ja õed.
- Haridus ja haritus – „nii suurt janu ei kustuta kellegi jaks...”.
- Saksa sõjavägi ja sellega seotud lahtised otsad.
- Sõjajärgsed ja vangistamise eelsed aastad kui suur küsimärk.
- Vanglatee ja asumine – viiendik luuletaja elust. Miks muutis Alliksaar „tumedalt talumatu” veelgi talumatumaks? Põgenemine vaimu sisse.
- Tartu aastad – tunnustatud ja tunnustamatu.

3. Mõtteuite elu virvendustest luules ehk aastatepikkune intervjuu Alliksaarega.

4. Epiloog. Suur töö seisab (kellelgi) veel ees: oleks hea heita valgust hämaraladele Alliksaare elus. Lisaks on palju lahtisi otsi, mis puudutavad avaldamatust – kes, miks ikkagi ja kuidas. 1965. aasta märgiline koosolek.

Lisandusi Linda Alliksaare lähemaks tundmiseks

Kristi Metste (Eesti Kirjandusmuuseum)

Artur Alliksaare 100. sünniaastapäeva tähistamise ootuses jõudis möödunud suve hakul luuletaja kunagisest kodust Eesti Kultuuriloolisesse Arhiivi veel üks, arvatavasti viimane osa tema käsikirjalisest pärandist (lisaks varasematele laekumistele 1988., 1990. ja 1991. aastal). Tartu linna toel õnnestus see kiiresti korrastada. Ühtekokku lisandus Alliksaare kogusse (EKM EKLA, fond 316) uut materjali 119 säilikut, mida on peaaegu sama palju, kui oli juba korrastatud kogus. Arhiiv täienes Alliksaare enda luuletuste ja tõlgete käsikirjade, kirjade, mitmesuguste märkmetega, ent laekumise vahest põnevaim osa on dokumendid luuletaja abikaasa Linda Alliksaare kohta. Seni olid kultuuriloolisesse arhiivi jõudnud vaid Linda Alliksaare mõned kirjad ja üksikud käsikirjad ühes teiste isikute või institutsioonide kogudega, nagu Valmar Adamsi, Betti Alveri, Liidia ja Arvo Mägi, ajakirja Noorus kogu. Värskest laekunud materjali hulgas on seitse erineva mahuga säilikut Linda Alliksaare käsikirju (lühijutud, luuletused, lastenäidend), lisaks luuletõlkeid, kirju ja isikuloolisi dokumente. Järgnevalt püüan peamiselt Eesti Kultuuriloolises Arhiivis leiduva põhjal heita valgust Linda Alliksaare eluteele ja -tööle ning näidata, et ta oli ehk muudki kui pelk talitaja taustahämaruses.

„Ahvid ei ole sugugi nii suured banaanisõbrad, nagu loomaaia direktriss värisedes valetab.”

Vestlusring Alliksaare luulekogust
„Olematus võiks ju ka olemata olla”

Rahel Ariel Kaur, Lisanna Lajal, Morten Made

Paul-Eerik Rummo koostatud kogu „Olematus võiks ju ka olemata olla” (1968) ilmumisest on möödas üle poole sajandi ja selle vabastavat poeetikat on käsitletud muidugi juba palju. Eri perspektiividest, erisuguste rõhuasetustega on mõtiskletud selle mõju ja tähenduse üle kuuekümnendate luules ja avaramaltki eesti luuleloos. Vestlusringis võtame varasemad eritelud n-õ sulgudesse, et jälgida, kuidas mõjub „Olematus võiks ju ka olemata olla” põlvkonnale, kel puudub Alliksaare ja tema kaasaegsetega lähem kokkupuude. Noorte kirjandusuurijatena asetame Alliksaare luulekogu kõrvuti suundumustega eesti nüüdisluules, pakume kolmest perspektiivist lähilugemist Alliksaare luuletustele.

Linda
Alliksaar
ja Artur
Alliksaar
1960. a.

EKM EKLA,
A-37:2265.

Häälikuinstrumentatsioon eesti luules

Artur Alliksaare näitel

Maria-Kristiina Lotman (Tartu Ülikool)

Rebekka Lotman (Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool)

Mihhail Lotman (Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool)

Luuleinstrumentatsiooni tehnikates võib laias laastus eristada neid, mis on seotud häälikutega, ja neid, mis on seotud prosoodilise tasandiga. Ettekandes keskendume neist esimesele. Esitame ühe võimaliku eesti häälikuinstrumentatsiooni klassifikatsiooni, mis võtab arvesse ühtaegu instrumentatsioonivõtete struktuuri ja paigutatust tekstis.

Erinevaid instrumentatsioonilisi tehnikaid illustreerime Artur Alliksaare nii kanoonilistes vormides kui ka vabavärsiliste tekstidega, milles on kõlamängudel küllaltki läbiv roll. Sõnakunst oli Alliksaarele eksistentiaalne küsimus, 6. veebruaril 1954. aastal kirjutas ta Eino Lainvoole: „Mõeldav on, et tuleb brutaalse jõukultuse epohh, mil luule kuulutatakse luksuseks, rüütellikkus tõveks, hinge peenus surmapatuks ja mil tunde-vabadus pahena seotakse pilkesambale. Sellele vaatamata või õigemini selle tõttu peab julgema olla tark ja hoidma vahedana vaimu relva. Tark, suutmata vältida hävitavat kataklüsmi, ehib oma hävingu sügava teadlikkuse rahuoreooliga.”¹ Alliksaare arhiivimaterjalidest selgub, et talle oli omane mitte ainult luuleteostes, vaid kirjadeski pöörata rõhku kõlakujuunditele, seades fraase algriimi või koguni pöördudes sõprade poole meetrilis-riimilises luulevormis: „On möödunud juba nii mõnigi päev, / kuid vastust Sult saanud ma pole. / Nüüd eriti hästi ja selgesti näen, / et oodata ränk on ja kole,” alustab ta 20. mail 1960 kirja Ain Kaalepile (EKM EKLA).

Ettekandes näitame ühest küljest, milliseid häälikuinstrumentatsiooni tehnikaid esineb Alliksaare loomingus ja mis on nende funktsioon, teisalt viime arhiivimaterjalide põhjal läbi juhtumiuuringud ja näitame eri luuletuste mustandversioonide põhjal, kuidas autor töötles ja kujundas oma teoste häälikustruktuuri.

1 Sõna on mu kiring ja nõrkus. Artur Alliksaare laagri- ja asumiskirju. I. – Akadeemia 1990, nr 1, lk 142.

Varjude poeetika

Hasso Krull (Eesti Kunstiakadeemia)

1. Artur Alliksaare luule jaguneb põhijoontes kaheks pooluseks: sümbolistlik salmiluule ja modernistlik keeleluule, mida iseloomustavad algriimi ja siseriimi küllus ning sageli pikad värsiread. Esimest poolust võib nimetada ka arbujalikuks Alliksaareks, sel juhul oleks Alliksaar viimane arbuja. Teine poolus on ainuline ja selle kirjeldamiseks ei piisa viidetest ekspressionismile ega sürrealismile. See teine poolus ongi Alliksaare luule kvintessents, n-ö alliksaarelik Alliksaar (iga jäljendus mõjub alati alliksaarelikult).

2. Mind huvitab siin just teine poolus. Lähtun selle kirjeldamisel seekord¹ varju ideest, mille juurde kuulub ka peegeldus. Vari esineb Alliksaare tekstides mitmel pool iseseisva entiteedina (nt „miks sa ei võtnud kaasa oma varju”, „varjud aplodeerivad” jne). Tegu ei ole platonliku, koopaseinal vilksatava varjuga, mis on ainult tõelise idee koopia, vaid pigem varjuga, kes „Zhuāngzi sisepeatükkides” küsijale vastab: „Kas pean ma millestki sõltuma, et niimoodi olla? Kas see, millest ma sõltun, peab omakorda millestki sõltuma?”²

3. Varjude poeetika põhineb relatsioonalsel ontoloogial, kus asi saab eksisteerida ainult suhtes teiste asjadega. Alliksaare sümbolistlik luule on objektiluule, subjektiivsuse vool on alati suunatud objektile. Tema keeleluule on seevastu relatsiooniluule. Rangelt võttes ei osutagi sõnad seal objektidele, vaid ainuüksi relatsioonidele, mis lakkamatult teisenevad. Seetõttu on varjude poeetika ühtlasi muundumise poeetika. Ometi pole Alliksaar seepärast veel relativist: varjude poeetika loob hoopis erilaadse, perspektivistliku kosmoloogia.

1 Vrd Hasso Krull, Valmisolek ja ihaldav produktsioon. Kaks Alliksaart. – Looming 1998, nr 5, lk 776–784.

2 Zhuāngzi sisepeatükid. Hiina keelest tõlkinud ja kommenteerinud Margus Ott. (Bibliotheca Asiatica.) Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2023, lk 142.

Vabastaja Alliksaar

Tiit Hennoste (Tartu Ülikool)

Artur Alliksaare kireks oli soov uuendada, reformida eesti luulet. Ettekandes keskendun ennekõike Alliksaare luuletamise viisile ja arutlen seitsme märksõna ümber: tekstipidamatus, teksti protsessuaalsus, koherentsi puudumine, lausungi hetkelisus, pööratud polaarsusega küsimused, fraasid ja kolmikstruktuurid, sisedialoogid ja hääled ruumis. Alliksaare värsiuuenduste analooge (või juuri?) leiab kõige enam ekspressionismist ja sürrealismist, nende kõrval ka futurismist ja biitnikelt. Aga samavõrra leiab neid spontaansest suulisest kõnest. Leian, et Alliksaare luule olulised uuenduslikud jooned on tugevalt seotud tema igapäevase oleku ja sisemise olemisega. Alliksaare olulisim uuendus ei olnud seniolematute luuleviiside toomine eesti luulesse, vaid luuletamise viimine vastavusse tema oleku ja olemusega. Selle läbi saavutatud isiklik vabadus andis võimaluse vabastada ka eesti luule.

Ulmeline Alliksaar

Vestlusring Alliksaare näidendist „Nimetu saar”

Andrus Org (Tartu Ülikool)

Riina Oruaas (Tartu Ülikool)

Jaak Tomberg (Tartu Ülikool)

Joosep Susi (Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool)

Näib, et huvi Alliksaare „Nimetu saare” (1966) vastu on nii lavastajate kui ka kirjandusuurijate seas olnud võrdlemisi leige. Olgugi et näidend ilmus Loomingu Raamatukogus ajal, mil teatriuudendus oli targu alles hoogu võtmas ja ka Paul-Eerik Rummo raputava „Tuhkatriinumängu” sünnini oli jäänud veel aastakene. Vestlusringis paigutame Alliksaare näidendi teatriloolise konteksti, vaatleme, missugused on selle seosed teatriuudendusega ja roll eesti näitekirjanduses laiemalt.

Andrus Org on kirjutanud: „Skeptilisemat laadi ulmet pakub Artur Alliksaare allegooriline, antiutoopiline tulevikumaailma kujutav näidend „Nimetu saar” (1966), mis tõeluse ja illusioonide piirialasid kaardistades põimib loosse sürrealismi ja absurditeatri sugemeid [---].”¹ Vaatleme Alliksaare näidendit just ulmekirjanduse horisondilt, et läbi valgustada teose poeetilis-temaatilised kihistused ning siduda see nõnda aktuaalsena mõjuv kirjeldus 21. sajandi kirjanduse ja tänapäeva maailmaga. Küsime, mida ütleb see tekst praeguses ühiskondlik-poliitilises olukorras.

1 Andrus Org, Eesti ulmekirjanduse žanrid ja nende poeetika. (Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 16.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017, lk 65.

Artur Alliksaare alliteratiivsed arhetüübid

Arne Merilai (Tartu Ülikool)

1. Boris Kaburi tõlgitud Walt Whitmani „Rohulehtede” (1962) mõjul läks kirglik meetrilis-riimilise luule austaja Alliksaar üle vabavärsile.
2. Alliksaare vabavärsil on b a r o k i figuratiivseid jooni (kalambuudid, kiasmid, rikas instrumentatsioon, rafineeritud leksika...).
3. Alliksaare vabavärsis elavnevad mitmed r e g i v ä r s i arhitektuaalsed tunnused.
 - a. Algriimilisus, trohheilisus, pikasilbilisus

TRAAKIA MAAGIA

*Ruuge ruutjuur. Puutesuude. Suuli tuulis. Nuummuul.
Suur puur. Luudetud huuled. Tuur kuul. Muundsuund.
Kuuldud uudis. Tuumaruum. Kuunar muulil. Tuubid luubis.
Nuuska suusad. Kuumav tuuslar. Mis on nuubia luule? Puuduv suudlus.*

*Vihane vihin. Tihaste liha. Tihkuv kihkur tihkab ihata. Pihkunihkur.
Vihtlev sihtur. Rihva kihvad. Rihmavihm. Pihkvas lihvitud pihlakad.
Pihalihased. Kihupihustus. Sihilik pihtimine. Kihistuskihid.
Nihilist nihvlil. Tihumeeter krihvleid. Kõik ihtüosaurused on ihnurid.
Lihtne kihnlane.*

Pika silbi algriim; segunemine siseriimiga; 3-silbilisus

b. M õ t t e r i i m i d: parallelistlik süntaks

Õhtud õhtute eel.

Õhtud õhtute taga.

Õhtud, mis pistoda hoides on jalus õhtute teel.

Õhtud, kus kärsitu kurjus on voorusest purjus ja vaga.

Õhtud väsimusväraval, õhtud kiindumuskünnisel.

Õhtud, mis kannavad kroone, ja õhtud, mis koltuvad kolikambreis.

Õhtud õhtute haarmete painavas, piinavas pigistuses.

Õhtud, mis kõrgele kaarduvad hõiskavas, säravas sigituses.

Igaühe neist teeb imeviisil kauniks hingeajas, hingeruumis
liuglev kollane tolm...

(„Õhtute kollane tolm”)

c. V a s t a n d u s e d

Lootused rābalduvad.

Mis sellest – me **õmbleme** nad kokku südaöö vakkadest varastatud
ulmaniidiga.

Hurm hõreneb.

Mis sellest – ei saa ta kuhugi kaduda me tuskade tihedast tinakarikast.

Lumm lahtub ju ometi!

Seda pingsamalt ja suuremate sõõmudega joogem siis ta **tumedat sära!**

Hing kulub auklikuks nagu **eelajalooline automootor.**

Pole viga – me kihutame edasi **tulevikupuu** tüvest voolitud kanuus.

Sina, **tuul**, oled ikka ülemealik **sitikas** küll!

Üha meiega, kütkestuste küttijatega, üha meiega, kirgastuste kirglejetega.

Ei jää sammugi maha.

Vaata, kui paljud teesklevad tummi!

Vaata, kui solijdselt loll mängitakse!

Vaata, kuidas ogarusega hoobeldakse!

Vaata, kui paljud peavad paska pasteediks!

Sina saad kõigest aru, sest sa suudad **paisata asjad segamini,**
et korratung neis tubevneks.

Kärbes kõnnib mööda sõiduplaani ja usub, et on Bergenis ja Berliinis
ja Bakuus.
(„Kuhu küll, kuhu küll, uhh!!!“)

Oksümooron; algriim; parallelism, kordused

d. Regivärsilikud l a u s e- ja k õ n e k u j u n d i d

Eriliiki kordused, retoorilised laused, kateheetilised lausepaarid.
Ironia, oksümooron, katakrees, metalepsis...

e. Joovastav j o i g

Regivärsieelne protorõhulisus ja assotsiatiivne pikk-vabavärss.

f. Erinevused: s t e r e o t ü ü p i a e i t u s, a u t o r i m i n a,
b a r o k k, analüütiline s ü ž e e t u s .

Kuidas tõlkida tõlkimatut Alliksaart?

Guntars Godiņš

Minu tõlgituna on läti keeles ilmunud kaks Artur Alliksaare luulevalimikku, äsja lõpetasin töö käsikirjaga, mis kannab pealkirja „Sürrealism eesti luules”. Selles on Ilmar Laabani, Andres Ehini, Jaan Malini, Marko Kompuse ja Kristjan Haljaku kõrval ka mõni Artur Alliksaare sürrealistlike ilmingutega luuletus.

Ettekandes mõtisklen selle üle, mil viisil säilitada tõlkes Artur Alliksaare imepärase keele musikaalsust, mõtte- ja elamuslikku täpsust, intonatsiooni ja ekspressiivsust.

Tihti peale on mõne luuletaja kohta arvatud, et tema luuletused on tõlkimatud. Artur Alliksaar on kindlasti üks sellistest. Siin oleks asjakohane meenutada tuntud läti ütlust – *kod, kurā pirkstā gribi, visi sāj –*, mis kõlaks eesti keeles umbes niiviisi: tee, mis tahad, ikka valutab. Kui oleksin Artur Alliksaare loomingut tõlkimisel säilitanud üksnes mõttetäpsuse, rütmi, intonatsiooni, kuid ohverdanud keele musikaalsuse, poleks see enam olnud Alliksaare looming. Kui omapärase foneetilise toreduse taasedastamisel oleks kaduma läinud luuletaja mõttetäpsus, aforistlik väljenduslaad, poleks samuti olnud enam tegu Artur Alliksaarega. Niivõrd, kuivõrd läti keele võimalused lubavad, olen püüdnud säilitada nii ühe kui ka teise.

Sellise musikaalse luule tõlkimisel mängib olulist rolli tõlkija seesmine vabadus ja improvisatsioon. Olen aru saanud, et luule tõlkija ei tohi olla originaalist hüpnoteeritud, alati tuleb püüda endale teadvustada seda, mis lauses, fraasis või värsireas on oluline, mida mitte mingil juhul ei tohi lasta kaotsi minna, ning mis on see, mida konkreetsest ülesandest sõltuvalt on võimalik kohandada ja muuta, ilma olemust põrmustamata. Olen Artur Alliksaare luulet tõlkinud paljude aastate jooksul ja välja töötanud teatava süsteemi, Alliksaare luulevabriku kõrvale olen loonud omaenda Artur Alliksaare luule tõlkevabriku.

Võimalik, et eesti rahvaluule ja sürrealist Ilmar Laabani luule tõlkimise kogemus innustas mind pöörduma Artur Alliksaare justkui tõlkimatu luule uurimise, vahendamise ja sellega eksperimenteerimise poole. Ettekandes täiendan oma mõtteid Artur Alliksaare luule tõlkimisest luulenäidete ettelugemisega eesti ja läti keeles.

Artur Alliksaare pühendusluuletused

Mart Velsker (Tartu Ülikool)

Artur Alliksaar on kirjutanud mitmeid pühendusluuletusi, mis toovad välja ta vaimse ning seltskondliku suhtlusringi. Praeguse käsitluse peamine eesmärk pole siiski biograafiliste tagamaade avamine. Kavas on lähemalt vaadelda, kuidas need tekstid on kirjutatud, kuidas suhe pühenduse saajaga neis avaldub või ei avaldu ning mis võiks olla pühenduste funktsioon.

Kõnealuste luuletuste seas leidub otsest pöördumist kellegi poole, võõrastest teostest tõukumist, aga ka tekste, kus seos pühenduse ja luuletuse vahel esmapilgul välja ei tule. Tundub, et viimati nimetatud juhtumid on ülekaalus: Alliksaare tekstid kehtestavad sageli enese- ja keelekeskset maailma, kus võib olla küll dialoogilist retoorikat, aga see ei pruugi olla dialoogilisus sügavamas mõttes. Samas võib tuua näiteid sellest, kuidas sisuline pöördumine adressaadi poole hakkab luuleteksti ikkagi struktureerima (näiteks Ossip Mandelštamile pühendatud luuletuses „Ei hävi mõte, varjav elu seemneid”). Kuid kas selliste näidete vähesus kõneleb millestki? Kas see vähesus ongi Alliksaarele iseloomulik või see räägib pigem üldistest kirjanduslikest konventsioonidest või on vaja asja seletada hoopis kolmandat moodi? Nendele küsimustele otsitakse ettekandes vastust.

Äärmänne Читателя

1. При входе в Библиотеку читатель должен предъявить контролер читательский билет и получить контрольный листок. Читатель обязан хранить контрольный листок до ухода из Библиотеки.

2. Книги для пользования в читальных залах выдаются под залог читательского билета.

3. Передача читательского билета другому лицу воспрещается.

4. Количество книг, одновременно выдаваемых Библиотекой читателям, сроки и все другие условия по обслуживанию читателей определяются «Правилами пользования Библиотекой».

78" fotoprint 1962. T. 837. 20.000.

Tartu Riiklik Ülikool
Teaduslik Raamatukogu
Тартуский Госуниверситет
Научная Библиотека

Lugejapilet № 5060
Читательский билет

1965

Perekonnanimi
Фамилия

Eesnimi, isanimi
Имя, отчество

Kus töötab
Где работает

Kus õrib
Где учится

Address
Адрес

Kehtiv
1. 1965

Raamatukoguhooldja allkiri
Подпись библиотекаря

Lugeja allkiri
Подпись читателя

Lugejale tähelepanemiseks

1. Raamatukogusse tules lugeja on kohustatud esitama valvurile lugejapileti, mille põhjal saab kontroll-lehe. Kontroll-leht tuleb alal hoida Raamatukogust lahkumiseni.

2. Lugemissaalides antakse raamatuid kasutamiseks ainult lugejapileti vastu.

3. Lugejapileti edasiandmine teisele isikule on keelatud.

4. Lugejatele laenuvatate raamatute arv, tähtpäevad ja muud lugejate teenindamise tingimused määratakse kindlaks „Raamatukogu kasutamiseeskirjaga“.

Märkmed

Rudolf Sepp, Artur Alliksaar. Süsi. 1966. EKM EKLA, B-37:7897.